

Иван К. ЗАРОВ

АРХИТЕКТУРАТА НА МАНАСТИРСКАТА ЦРКВА СВ. БОГОРОДИЦА ПЕРИВЛЕПТА ВО КОНТЕКСТ НА ТЕНДЕНЦИИТЕ НА ВИЗАНТИСКАТА АРХИТЕКТУРА ОД XIII-XIV ВЕК

Оваа студија има цел да ја проследи архитектурата на манастирската црква Св. Богородица Перивлепта во Охрид и со еден компаративен пристап со сродните сакрални архитектонски споменици во поширокиот византиски културен круг, прецизно да го одреди нејзиното место во оштите векови на византиската архитектура кон крајот на XIII век.

Архитектонски тип - карактер на црквата Св. Богородица Перивлепта

Архитектурата на манастирската црква посветена на св. Богородица Перивлепта одамна го привлекала вниманието на историчарите на уметноста, но интересот за неа бил долго време во сенка на проучувањето на живописот. Сепак, архитектурата на оваа црква била разгледувана во контекст на следењето на развојните трендови во сакралната архитектура на Балканскиот Полуостров кон крајот на XIII век и почетокот на XIV век.¹

Во турбулентните години по IV крстоносен поход, Охрид и неговата поширока околина најдолго остануваат во рамките на Епирското Деспотство, чии творечки и културни импулси најсилно ќе се чувствуваат. Таквото епир-

ско влијание е особено карактеристично во сакралната архитектура. Св. Богородица Перивлепта е еден од експонентите на епирската градителска школа чии стилски концепти и аналогии лежат во традициите на Еладската школа и особено архитектонскиот стил во Западна Македонија.²

Првенствено таа сродност со епирските споменици е пред се во поглед на надворешното обликување на фасадите, како и делумно во архитектонската структура и план.

Оваа традиција е цврсто втемелена во византиските архитектонски концепции, пред се преку употребата на материјалите, како и во обработката на екстериерот во живи комбинации на камен и тула.³ По својата севкупна архитектонска концепција и ликовен израз, црквата Св. Богородица Перивлепта, заедно со малку постарата Св. Јован Богослов-Канео⁴, чини единствена целина. Кон оваа гру-

² G. Velenis, *Building Techniques and External Decoration during the 14th Century in Macedonia*, *L'art de Thessalonique et des pays Balkaniques et les courants spirituels au XIVe Siècle*, Belgrade, 1987, 95; Cf. *idem*, *Thirteenth-century architecture in the Despotate of Epirus: The Origins of the the School*, Студеница и византијска уметност око 1200 године, Београд, 1988, 284.

³ Ђ. Бошковиќ, *Осврќи на неке проблеми развојка архитектурата на крајот на XIII и у почетокот на XIV века у Србији и Македонији*, Византијска уметност почетком XIV века Београд, 1978, *passim*; Ђ. Вошковиќ-К. Томовски, *Средновековната архитектура во Охрид*, 89.

⁴ S. Korunovski, *The Architecture of the Church St. John Kaneo and its Chronological Stylistic Correlation with some Ohrid Churches*, Зборник Средновековна уметност на музеј на Македонија 5, Скопје, 2006, 15–23, Коруновски црквата во Канео ја зема како парадигматична во обликувањето на една развој-

¹ Единствената студија целосно посветена на архитектурата на црквата Св. Богородица Перивлепта е онаа на: H. Halensleben, *Die Architekturgeschichtliche Stellung der Kirche Sv. Bogorodica Perivleptos (Sv. Kliment) in Ohrid*, Зборник на Археолошки музеј на Македонија кн. 6–7, Скопје, 1975, 297–316; Cf. Ђ. Вошковиќ – К. Томовски, *Средновековната архитектура во Охрид*, Зборник на трудови, Охрид, 1961, 87–89.

1. Црква Св. Богородица Перивлепѣа, зајад

пација, врз основа на стилот и типолошките карактеристики, со сигурност би можела да биде додадена и црквата Св. Георги во Старо Нагоричино.⁵

Секако, во поглед на карактерот и архитектурата, Перивлепта ја отсликува прочистената последна фаза од епирската архитектонска школа првенствено во оформувањето на керамопластичната декорација на екстериерот.⁶ Имено, грчкиот историчар на византи-

на фаза во архитектурата на Охрид за време на Палеолозите, која на некој начин влијае и на архитектонската декорација и артикулација на Св. Богородица Перивлепта, со право ревидирајќи го становиштето дека концепциски Перивлепта како прототип влијаела врз св. Јован Богослов, туку токму обратното.

⁵ Ѓ. Vošković–Tomovski, *Средновековнаѣа архитѣкѣура во Охрид*, 87; П. Миљковиќ–Пепек, *Црквата Св. Јован Богослов–Канео во Охрид*, Културно наследство III, Скопје, 1967, 71. Авторот ја нагласува богатата керамопластична декорација на Канео, правејќи споредба со аналогни споменици во Македонија. пред се со Св. Богородица Перивлепта во Охрид, Св. Никола во Варош, Св. Архангели во Варош, како и некои споменици во Епир (Арта) и Тесалија, како Като Панагија, Панагија Порта.

⁶ R. Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture*, Harmondsworth, 1965, 301, “At Sv.Kliment at Ohrid, one recalls, the brick decoration occurs fully developed by 1295, while at the same time in Arta the walls of small and large churches are sheathed with two-tone patterns.”

ската архитектура Веленис подвлекува дека развојната линија започната кон средината на XIII век е конечно финализирана кон крајот на истиот век.⁷

Би можело да се каже дека Св. Богородица Перивлепта претставува еден вид парадигматичен споменик, кој означува *fin de siècle* на епирската градителска школа и вовед кон палеологовскиот архитектонски израз.

Според грчкиот византолог Сотириу, севкупниот архитектонски концепт и декорација на Перивлепта упатува на Солун, поточно на Св. Апостоли додека Краутхајмер бара стилски паралели со црквата Св. Катерина, која ја разгледува како антиципација на новиот висок палеологовски архитектонски стил.⁸

Некаде меѓу овие две крајности е размислувањето на австрискиот византолог Владимир Сас–Залозједски, за кого охридската Перивлепта е „мешавина на престолничката архитектура со посредство на Солун и локалната грчка, односно македонска архитектура“⁹ Српскиот архитект Милан Злоковиќ,

⁷ Velenis, *Thirteenth-century architecture in the Despotate of Epirus*, 284.

⁸ Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture*, 300.

⁹ W. Sas-Zaloziecky, *Die Byzantinische Baukunst in den Balkanländern und ihre Differenzierung unter abendländischen und islamischen Einwirkungen*, München, 1955, 55.

2. Црква Св. Богородица Перивлејџа, зајад

определувајќи го местото на Перивлепта во византиската архитектура, го застапува мислењето дека таа е репрезентативен пример на „грчко-византиската школа малку поинаку восприемена.“¹⁰

Кон ова размислување се приклучува и бугарскиот историчар на архитектурата Никола Мавродинов, за кого архитектурата на Перивлепта претставува зачеток на цариградското влијание во архитектурата на Македонија со посредство на Солун.¹¹

¹⁰ М. Злоковиќ, *Сџаре цркве у обласџима Пресџе и Охрида*, Старинар III, Београд, 1924/5, 134–137. Според него, пространата апсида, октогоналното кубе и техниката во изведувањето се битни докази за таа констатација. Во кратката анализа на охридска Перивлепта, Злоковиќ, потпирајќи се првенствено на констатциите на Г. Мие, ќе заклучи дека во Македонија се создава една еклектичка архитектура.

¹¹ Н. Мавродинов, *Еднокорабнаџа и крџсџиовиднаџа црква в бџлгарскиџе земи до края на XIV век*, Софија, 1931, 80. Во својата опширна студија за архитектурата по бугарските земји, македонската архитектура е разгледувана како ентитет во рамките на општата развојна линија на средновековната бугарска архитектура. Особено кога станува збор за македонската архитектура од XIII век, Мавродинов го подвлекува влијанието на источнобугарската архитектура. Некои елементи, како тристраните апсиди, ги смета за влијание токму од оваа архитектура. Од денешен аспект, сека-

Сепак, најблизу до карактерот како и до специфичниот архитектонски сензибилитет на Св. Богородица Перивлепта навлегол германскиот византолог Хорст Халенслебен. Во својата темелна синтетичка студија за местото на Св. Богородица Перивлепта во севкупната архитектонска продукција на Балканот, тој со една завидна, за времето, ерудиција правилно истакнува дека „So wenig diese Ohrider Architektur mit Thessalonike verbindet so viel verdankt sie den Kirchenbauten in Epiros.“¹²

Во архитектонски поглед црквата не импонира со својата монументалност туку повеќе со хармоничниот заемен однос на масите и конципирање на севкупната структура.

Според архитектонскиот тип црквата Св. Богородица Перивлепта има форма на впишан крст на правоаголен простор, со купола со осмоаголен барабан, која лежи на четири столбови со трансепт и со нартекс на запад.

Централниот дел од нартексот има слепа купола која се четири пиластри, а на страните

ко, оваа констатација е наполно депласирана ако се земе предвид дека тристраната апсида се јавува истовремено во различни делови на византискиот културен круг. (заб. И. З).

¹² Hallensleben, *Die Architekturgeschichtliche Stellung der Kirche Sv. Bogorodica Perivleptos (Sv. Kliment) in Ohrid*, 303–304.

3. Црква Св. Богородица Перивлепѣта, јужоисток

крстести сводови. Димензиите на црквата се 15,5 м во должина и 9,6 метри во ширина.¹³

Наосот припаѓа на веќе зрел впишан крст во правоаголен простор со купола, која лежи на столбови. Октогоналната купола е артикулирана со помош на осум колонети што имаат малечки капители, кои ја подвлекуваат и хармонично ги разделуваат прозорците на источната страна, апсидиолите се длабоки половина од дебелината на ѕидот. Само главната апсида излегува од планот на црквата кон исток. Апсидата е тристрана, со богата и детално изградена керамопластична декорација. Тамбурот на куполата е осмостран, а нартексот е поделен на три травеи со помош на пиласстри. Средниот травеј носи една купола додека страничните травеи се засведени со крстести сводови.

За осветлување на наосот постојат четири единечни полукружни прозорци во координатната точка на барабанот и по една бифора на трите фасадни страни. За комуникација покрај главниот западен портал се поставени две врати за влез во наосот и една во средината на северниот ѕид на нартексот.

¹³ Според планот на Воšković–Tomovski, *Средновековната архитѣктура во Охрид*, 87.

Надворешната градба е многу цврста и јасно е конципирана како и внатрешната. Се гледаат слепите аркади на страните на апсидата, но долу градбата останува нерасчленета до висина од 3,5 м. Ова цокле е изработено од правоаголен делкан камен. Меѓу обработените се поставени тули над кои следуваат две јасно поставени хоризонтални украсни ленти.

Долу е еден хоризонтален фриз со ширина од 0,65 м од златест камен и црвени парчиња тули изведени во **opus reticulatum**, групирани во форма на шах поле.¹⁴ Одгоре, одвоен ред тули сочинуваат меандар фриз со ширина од 0,45 м. Над оваа украсна зона веќе се забележува внатрешната структура на нартексот, крстообразниот наос преку слепите арки, употребата на тула и конструкцијата на покривот. На западниот нартексен забат има бифора што е фланкирана од слепа полуарка.¹⁵

Тука, како и на другите забати, меѓу бифората и архиволтата е вметнат ред тули, кои концентрично го следат прозорецот. Ваквите

¹⁴ Hallensleben, *Die Architekturgeschichtliche Stellung der Kirche Sv. Bogorodica Perivleptos (Sv. Kliment) in Ohrid*, 301.

¹⁵ Ibid.

4. Црква Св. Богородица Перивлейџа, исџок

двојни и тројни запчести профилацији ја следат контурата на прозорците, а под нив, исто така, една трислојна, изведена во тула профилација која концентрично ги следи прозорците и го зголемува и продлабочува естетскиот ефект.¹⁶

Осмостраниот барабан е изделен со тенки колонети, кои на горниот дел имаат конусни капители со двојна ролја, и статичка и естетска, со која се артикулираат тројните аркади од запчести и профилирани фризови. Во слепите арки на апсидата доминира декорацијата на шах поле, меандер, ребина коска и орнаменти на четири ромба, меѓу краците на крстот изведени од тула. Шах полето и меандрот се теса-

лиско влијание во декорацијата, но се среќава и во Епир и во јужна Македонија.¹⁷

Надворешната структурираност на фасадата на Богородица Перивлепта е комбинација на камен и тула во **cloisonné** техника со исклучителен квалитет, која се среќава во црквите на територијата на Епирското Деспотство како и на некои цркви во Солун од раниот четиринаесетти век, а е карактеристична со балансираниот однос на правилно изделкани камени блокови меѓу кои се вметнати хоризонтално и вертикално, единечно или двојно поставени тули.¹⁸

Во овој контекст смела и интересна е хипотезата истакната од П. Миљковиќ-Пепек дека Македонија негува еден вид сопствена фасадна ѕидарија што се јавува како специфика територијално ограничена за Македонија и Епир, а тој ја нарекува *Opus Macedonicum*. Оваа ѕидарија, според Миљковиќ-Пепек, а следен и од Б. Чипан, е емблематична за целата област што ги опфаќа Арта, Берат, Костур, Преспа,

Охрид, Прилеп и Скопје, односно, како што наведува Чипан, „територијата што го сочинува поширокото јадро на Охридската архиепископија, создадена во почетокот на XI век“.¹⁹

Според него, токму Св. Богородица Перивлепта е споменикот што ги антиципира сите карактеристики пред се на фасадната керамопластика, која доминира во овој опус. За да се разбие моноотонијата на фасадите се појавуваат појаси од меандри во два типа, следени од квадратни појаси во вид на шаховско поле како декоративен елемент и дополнителна изворна специфика на т.н. *Opus Macedonicum*.²⁰

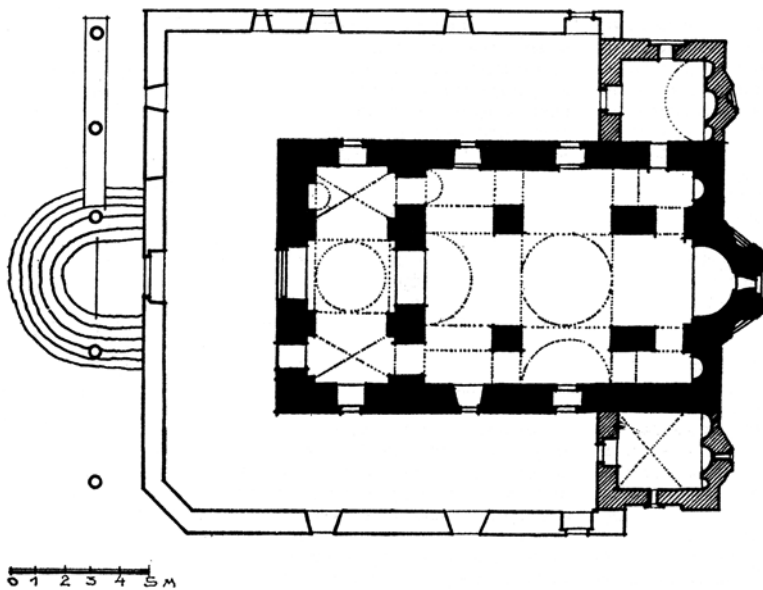
¹⁶ Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture*, 296; P. L. Vocotopoulos, *The Concealed Course Technique: Further Examples and A Few Remarks*, JÖB 28, 1979, *passim*.

¹⁷ Б. Тодић, *Сџаро Наџоричино*, Београд, 1993, 64.

¹⁸ Constantinides, *Panagia Olympiotissa*, 46; Б. Чипан, *Свџџа Соџија. Каџџедрален храм на Охридскаџџа архиеџџскоџџија*, Скопје, 1996, 52; Тодић, *Сџаро Наџоричино*, 64.

¹⁹ Чипан, *Свџџа Соџија* 49, *passim*.

²⁰ *Ibid.*, 53.

5. Црква Св. Богородица Перивлейџа, основа

Регионални архитектонски центри во Македонија

Солун е културниот центар од каде што постојано доаѓале свежите идеи и уметнички концепции кои силно влијаеле во обликувањето на духовната и, секако, материјалната култура на неговиот *hinterland*, внатрешноста на Македонија и делумно Тесалија.²¹

Но и покрај неговата неспорна политичка и културна ролја, Солун не е единствениот архитектонски центар во поширокиот регион. Тој и самиот не бил имун на влијанија однадвор, особено од различни работилници од поширокиот регион, кои носеле сопствени искуства и традиции доаѓајќи во новиот просперитетен град кон крајот на XIII век.

Мошне значајно е да се подвлече дека околу 1300 година определени градежни стандарди се појавуваат во Солун и тие под специфични услови наишле на плодна почва во соседните балкански региони примајќи регионални карактеристики.²² Околу карактерот на овој

²¹ Види, особено продлабочената студија на S. Ćurčić, *The Role of Late Byzantine Thessalonike in Church Architecture in the Balkans*, DOP 57, 2003, 65–84.

²² Ibid., 68. Ќурчиќ темелно ја ревидира идејата за „македонскиот уметнички регионализам“, критикувајќи ги различните интерпретации за неговата структурираност. Неговата критика е особено насочена кон Веленис и неговата класификација насочена првенствено кон т.н. „македонска купола“ како карактеристика на солунската архитектонска школа.

архитектонски *genius loci* на Македонија, во пошироката смисла на зборот, се искажани крајно дивергентни становишта кои заедно се исклучуваат.

Идејата на Габриел Мие за „Македонска школа“ со сите импликации кои таа објективно ги носи со себе, и покрај големата ерудиција на авторот оставиле една, би се рекло, не докрај дефинирана теорија првенствено за фрескосликарството на територијата на Македонија, која подоцнежите автори ја прошириле и на архитектурата.²³

Поимот на македонската школа е експлоатиран од редица историчари на архитектурата, кои го интерпретираат на

различни начини и од сопствен агол, давајќи му определено значење што варира од чисто географско до посебен и национален израз, односно ентитет. Понекогаш аплицирањето национални карактеристики може да биде пренагласено, дури да води до парадоксални заклучоци. Дури, иако може до извесен степен да се најдат аналогии што ја поткрепуваат тезата за македонска школа во рамките на фрескоживописот, нештата стануваат покомплицирани при класификацијата на архитектурата.

Проследувајќи го развојот на византиската архитектура на територијата на Македонија, голем број историчари на архитектурата сопствените методологии и научните пристапи ги базираат врз основа на различни критериуми, како типологијата,²⁴ хронолошката систематизација,²⁵ црковната патронажа во

²³ G. Millet, *Recherches sur l'iconographie de l'Évangile*, Paris, 1916, 625–690; *Македонија. Археолошко-историско истражување*, Санкт Петербург, 1909, *passim*.

²⁴ P. Vocatopoulos, *Church Architecture in Thessaloniki in the 14th Century Remarks on the Typology*, *East of Thessalonique et des pays Balkaniques et les courants spirituels au XIVe Siècle*, Belgrade, 1987, 107–116; *idem*, *The Role of Constantinopolitan Architecture during the Middle and Late Byzantine Period*, JÖB 31/32, 1981, 551–573.

²⁵ A. Grabar, *Vizantija. Vizantijska umetnost Srednjega veka (od VIII do XV veka)*, Novi Sad, 1969, 85–103. Грабар во оваа се уште актуелна и бриљантно конципирана студија прави пресек на хронологијата на архитектурата во еден широк дијапазон од VIII до XV век, забележувајќи ги нејзините развојни линии и многуаспектноста.

поширокиот македонски регион,²⁶ регионализмот.²⁷ Воопштено гледајќи, периодизацијата на византиската архитектура е помалку стриктна за разлика од останатите манифестации на византиската уметност. Особено архитектурата на XIII век не претставува целина ниту стилски ниту типолошки.²⁸ Би се рекло дека архитектурата во поглед на оваа карактеристика го следи живописот од XIII век.

²⁶ M. Rautman, *Patrons and Buildings in Late Byzantine Thessaloniki*, JÖB 39, 1989, 295–315. Американскиот историчар на уметноста го поттикна прашањето за ктиторството во црковната архитектура во Солун и регионот на Македонија како целина.

²⁷ Следејќи ги Миџе и Кондаков и нивните теории за Македонската школа, голем број српски и македонски историчари на уметноста и архитектурата, архитектонската дејност во Македонија за време на Палеолозите ја вклучиле како неразделен дел на тогашната „македонска архитектонска школа“: види: Ѓ. Вошковиќ – К. Томовски, *Средновековната архитетктура во Охрид*, 89; Би ја издвоиле и големата синтетичка студија на: Ѓ. Бошковиќ, *Архитетктура среднег века*, Београд, 1976, 133–151. Авторот констатира веќе една вообличена периодизација на византиската архитектура во која распознава определени регионални црти и е повнимателен во давањето национални белези на архитектонскиот израз. Така, архитектурата во Македонија (макар и како одделен ентитет) особено од XIII век тој ја интегрира во општите стилски текови и развојна линија на српската средновековна архитектура, со која македонската архитектура гради еден *continuum* преку спомениците од косовско-метохиската група; *idem*, *Осврќи на неке ѓроблеме развитија архитетктуре са краја XIII и у ѓоку ѓрвих деценија XIV века у Србији и Македонији*, 100–103, изнесува слични констатации за карактерот на развојот на архитектурата во Македонија од крајот на XIII век, на која авторот, меѓу другото, констатира и дека етничката компонентна, и во Македонија и на Косово давала силен поттик во архитектонското создавање. Притоа не треба да се из земе од вид дека мајсторите, и покрај тоа што доаѓале однадвор, во голем дел потекнувале од домородната средина; А. Дероко, слично како и Бошковиќ, во својата студија *Сјоменици архитетктуре IX–XVI-II века у Југославији*, Београд, 1964, средновековната архитектура на подрачјето на Македонија ја класифицира така што до XIV век ја вклучува во општотвизантиските културни текови, а од XIV век ја разгледува како консеквентен дел на архитектурата на средновековна Србија, означувајќи ја како единствена по стил и карактер со косовско-метохиската група.

²⁸ В. Кораћ, *Византискија архитетктура у XIII веку*, Измеѓу Византије и Запада. Одабране студије о архитектури, Београд, 1987, 86, *passim*.

Разгледувајќи го во општи линии архитектонскиот развој на почвата на Македонија од крајот на XIII век, би констатирале дека тој не е унифициран и е многу варијабилен.

Треба да се напомене дека во периодот меѓу 1280–1370, Македонија ќе се покаже како исклучително плодна област кога станува збор за архитектонската продукција. Мајстори градители и од Епирското Деспотство и од Никејското Царство творат во Македонија, носејќи со себе регионални карактеристики од областите од каде што доаѓаат, како во обликувањето на екстериерот така и во градежната конструкција. Во овој период јасно може да се профилираат неколку моќни регионални центри што имаат сопствени архитектонски работилници и градители.

Охрид, како старо и угледно седиште на автокефална архиепископија, од крајот на XIII век, е еден од главните центри на епирските влијанија во архитектурата, кои под покровителство на високиот црковен клер ќе бидат негувани и експортирани во еден поширок круг.²⁹

Солун, главниот град на Македонија, дури и во зенитот на својата архитектонска продукција е само еден од центрите на архитектонско влијание во Македонија и тука е, секако, Скопје, кој како главен град на опширната Душанова империја успешно ќе се профилира како трет регионален архитектонски центар.³⁰ Кон оваа група секако треба да се приклучи и светогорскиот манастир Хиландар со своја сопствена архитектонска продукција како еден влијателен центар кој и самиот привлекувал архитекти и градители од различни центри, вклучително и Цариград, учествувајќи и во севкупната архитектонска продукција во областите каде што имало порачки.³¹

Стилски и типолошки аналогии на манастирската црква Св. Богородица Перивлепта

Врз основа на досега елаборираното, манастирската црква Св. Богородица Перивлепта е еден од најзначајните монументи на Епир-

²⁹ Halensleben, *Die Architekturgeschichtliche Stellung der Kirche Sv. Bogorodica Perivleptos (Sv. Kliment) in Ohrid, passim*.

³⁰ Curčić, *The Role of Late Byzantine Thessalonike in Church Architecture in the Balkans*, 84.

³¹ Ibid.; Бошковиќ, *Осврќи на неке ѓроблеме развитија архитетктуре са краја XIII и у ѓоку ѓрвих деценија XIV века у Србији и Македонији*, 102.

ската архитектонска школа. Ако под архитектонски стил се подразбира повеќе архитектонскиот тип, а помалку конструктивниот начин, повеќе од очигледна е блискоста на Перивлепта со црквата Панагија Парегоритиса во Арта (Епир).³² Ваквата близина станува се поочигледна ако се земе предвид керамопластичната надворешна декорација, пред се меандерот и шах полето.

Меѓутоа, постојат голем број индиции дека Перивлепта својата архитектура ја должи на еден исклучително значаен епирски споменик, кој и по конструкцијата и по екстериерната декорација е речиси идентичен и со право може да се смета за дело на една архитектонска работилница. Тоа е црквата Панагија Белас или наречена Кокине Еклесија (1280-1281) во селото Булгарели или Дросопеге, околу 50-тина километри источно од Арта, на преминот што го дели Епир од Тесалија, во подножјето на Пиндскиот планински масив.³³ Двете цркви се скоро идентични и по димензиите и по основата и архитектонскиот тип (впишан крст).³⁴ Сличноста на надворешната керамопластика со Панагија Белас е најизразита во моделирањето на тристраната апсида, како и изборот на орнаментиката, како и структурираноста на куполата која во Перивлепта е поширока и пониска.

Халенслебен смета дека архитектонската работилница, откако ја завршила работата во Панагија Белас, се упатила во Охрид на повик на великиот хетеријарх Прогон Сгур.³⁵ Охридска Перивлепта е веројатно третата реализација на итинерерот на оваа работилница, која е активна од осумдесеттите години на XIII век. По завршувањето на Парегоритиса, истата тајфа се упатила кон Тесалија на повик на протостраторот Теодор Цимиски и ја подигнала црквата Панагија Белас, за на крај истата да се упати 200 км на север и да го оствари своето најмонументално дело во Охрид.³⁶

Без сомнение, манастирската црква Св. Богородица Перивлепта претставува и ги антиципира највисоките дострели на епирската архитектонска мисла, која ги издигнува и воведува во една повисока хармонична синтеза реализациите од Парегоритиса, Панагија Белас, Агиос Георгиос во Оморфоклисија (1295) Св. Никола во Прилеп, Панагија Кириотиса во Верија.³⁷

Позната повеќе поради своето сликарство, охридската Перивлепта ќе зрачи со една парадигматична сила и творечки ќе инспирира во вековите што следуваат.

³² А. К. Орландос, Ἡ Παρεγορήτισσα τῆς Ἄρτης, Αθῆνα, 1963, 19–23, 34, 35, 37; G. Millet, *L'école grecque dans l'architecture byzantine*, Paris 1916, 258.

³³ А. К. Орландос, Μνημεῖα τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου. Ἡ Κόκκινη ἐκκλησιά (Παναγία Βελλῶς), Ἠπειρ. Χρον. 2, 1927, 153–169; Hallensleben, *Die Architekturgeschichtliche Stellung der Kirche Sv. Bogorodica Perivleptos (Sv. Kliment) in Ohrid*, 305.

³⁴ Ibid. Димензиите на црквата се 16 x 9,1 м, според натписот, црквата е подигната во 1280/1 од протостраторот Теодор Цимиски.

³⁵ Hallensleben, *Die Architekturgeschichtliche Stellung der Kirche Sv. Bogorodica Perivleptos (Sv. Kliment) in Ohrid*, 314–315; Ђ. Бошковиќ, *Осврт на неке проблеми развојка архитектуре са краја XIII и у њоку првих деценија XIV века у Србији и Македонији*, Бошковиќ ќе изнесе една многу смела и оригинална хипотеза дека авторите на живописот во Перивлепта, Михаил Астрапа и Евтихиј, биле не само зографи туку и архитекти градители, кои своите искуства од Перивлепта ги пренеле далеку на север се до Богородица Љевишка во Призрен.

³⁶ Ibid., 313.

³⁷ Velenis, *Thirteenth-century architecture in the Despotate of Epirus*, 284.

Ivan K. ZAROV

**THE ARCHITECTURE OF THE THEOTOKOS PERIBLEPTOS CHURCH
IN OHRID AND THE TENDENCIES IN BYZANTINE ARCHITECTURE IN THE LATE
13th AND 14th CENTURIES**

Summary

The main task of this study is to elucidate the architectural roots of the Theotokos Peribleptos church in Ohrid regarding the tendencies in Byzantine architecture at the end of 13th and the first decades of 14th centuries.

The Theotokos Peribleptos church had attracted the attention of many byzantine art historians.

Examining the architectural character of Byzantine architecture, many byzantinists applied specific methodologies that are based on various criteria such as typology, chronological systematization, regionalism and the church patronage in a broader Macedonian region.

Generally, the periodization of Byzantine architecture is less precise than other manifestations of byzantine art. Especially the 13th century Byzantine architecture is not consistent neither from a stylistic nor from typological point of view. It seems that the architecture follows the contemporary tendencies in wall-painting from that period.

The architectural production in Macedonia between 1280-1370 was quite prolific and multifarious. Master builders from both Despotate of Epirus and Nicaean Empire, created in Macedonia bringing experiences from their own architectural traditions.

According to its characteristic architectural traits, the Theotokos Peribleptos church is one of the most significant representatives of Epirote architecture. According to its architecture and vivid decorative patterns, the closest stylistic parallel of Theotokos Peribleptos church is with the Panagia Paregoritissa in Epirus. However, there is a strong notion that Peribleptos church owes its architecture to another very important monument in Epiros, that is Panagia Bellas or Kokkine Ekklesia erected near the village of Boulgarelli near Arta in Epirus. Both churches share identical masonry patterns and structural elements. It is considered that this architectural workshop after accomplishing their work in Panagia Bellas headed 200 km north to Ohrid upon a request of the great heteriarch Progonos Sgouros to erect the Peribleptos church.

The Theotokos Peribleptos church, anticipates the highest achievements of Epirote architecture, thus synthesizing in a more harmonious manner the architecture of Panagia Paregoritissa, Panagia Bellas, St. George in Omorfoklissia, St. Nicholas in Prilep etc.